

Andrej Ivanuša

TIN HINAN – GOSPODARICA ŠOTORA

Tuaregi in Timbuktu – sol, zlato in knjige

Sredi Sahare, na jugu današnje Alžirije, leži mogočno gorstvo Hoggar. Njegov najvišji vrh Tahat se vzpenja 2918 metrov visoko. Danes pod njim leži mesto Tamanrasset, ki ga v glavnem naseljujejo Tuaregi. To puščavsko pleme živi v različnih afriških deželah, a njihova dejanska domovina je Sahara, prava peščena puščava. Le puščavske oaze jim omogočajo bivanje, preživljajo pa se na pradavni način s transportom izdelkov na kamelah čez to suho pokrajino.

Tin Hinan, tamenoukalt

Vse se je pričelo v četrtem stoletju našega štetja, ko je sredi puščave postala *tamenoukalt* ali po naše »gospodarica šotora« žena z imenom Tin Hinan. To je bilo v mestu Abalessa, nedaleč stran od Tamanrasset, pod mogočno goro, ki zaradi svoje višine uspe prestreči visokoleteče oblake z dežjem. Tukaj dežuje pogosteje kakor drugje po vsej širni Sahari in zato je tudi nekaj več rastja, ki dovoljuje, da se na njem pasejo koze in afriško govedo. Tin Hinan ni bila le mati Tuaregov, bila je tista, ki jih je popeljala skozi čas na zanimivo potovanje čez Saharo. Na vrhuncu njihovih potovanj je bil ustanovljeno mesto Timbuktu, mesto znanosti in napredka.

Tuaregi Tin Hinan še danes rečejo »mati vseh nas«, čeprav ni bila rojena pod Hoggarjem. Legende pravijo, da je bila rojena v berberskem plemenu, ki je bivalo v oazi Tafilalt (Tafilalet) pod gorovjem Atlas (danes Maroko). Mladoletno dekle se je skupaj s svojo spletično Takamat podalo tako daleč na jug v Saharo le zaradi poroke. Eden od tuareških poglavarjev in trgovcev se je zaljubil v lepo mladenko, jo poročil in jo na kameljem hrbtu odpeljal na tisoče kilometrov čez puščavo. Rodila se jima je hči Kella. Tudi njena družica se je v novem mestu poročila in imela je dve hčeri. Po Tuareških legendah naj bi vsi sedanji Tuaregi izvirali iz Tin Hinan in Takamat ter iz njunih treh hčera. Pravijo, da je bila zelo odločna in inteligentna ženska, ki je v času moževih trgovskih potovanj suvereno in odločno upravljala posestva. Njen mož naj bi hitro umrl zaradi padca s kamele, zato je prevzela tudi vodenje mesta Abalessa.

Mesto je povzdignila na nivo trgovskega središča, saj je pošiljala trgovske karavane na vse strani Sahare in vzpostavila pravo transportno omrežje. Tovorili so predvsem sol z obale in izdelke lokalnih plemen vse do meja takrat vedno bolj oslabljenega Rimskega imperija. Ko je umrla, so ji postavili veličastno grobnico.

To so leta 1925 odprli francoski arheologi, ki so njeno vsebino preiskovali vse do leta 1933. V grobnici je bilo žensko okostje, ki je ležalo v lesenem sarkofagu. Sarkofag je bil obrnjen tako, da je bila glava usmerjena proti vzhodu. Ob njej je ležalo veliko težkih zlatih in srebrnih kosov nakita. Okrog vratu je imela več bisernih ogrlic, na levi roki je imela sedem srebrnih zapestnic, na desni pa sedem zlatih. Dragocene obročke je imela tudi na nogah, nekateri kosi nakita pa so ležali kar ob njej. Še bolj zanimive so bile najde izven sarkofaga. Kipci Vener so bili iz časov in prostorov evropskega neolitika, skulpture pa so prihajale iz Grčije in Rima. Našli so rimske kovance Constantina I izdanih med leti 308 in 324. Ob tem so arheologi podrobno proučili njeno okostje. Leta 1968, ko so bile na voljo določene forenzične metode, so objavili, da je bila visoka od 1,72 do 1,76 metra in da je pripadala sredozemskih rasam. Dokazi iz te grobnice so potrdili tuareške legende.

Ostanki grobnice tamenoukalt Tin Hinan

Ustanovitev mesta Timbuktu

Čeprav še vedno ni do konca razčiščeno, če je Tin Hinan res pra-mati tuareških plemen, je pa jasno, da se je v tistem času začelo njihovo širjenje čez Saharo. V ustni zgodovini omenjajo mnogo pomembnih mož in žena, a med njimi je zelo pomemben Imashagan, ki je živel v 11. stoletju.

Med deževnim obdobjem Tuaregi ženejo svoje govedo na pašo na sever proti notranjosti Sahare vse do Arawana (Araouane). Med sušnim obdobjem pa se vračajo do reke Niger. Ta v državi Mali pride najdalje proti severu, nato pa se obrne na jug in se v Nigeriji izlije v Atlantski ocean v Gvinejskem zalivu. Živali se pasejo ob bregovih reke. Tam raste trava z imenom *burgu*. A pravo nadlogo predstavljajo komarji in stoječa ter gnijoča voda. Imashagan je to kmalu uvidel. Z nekaj sreče je našel udorno dolino in sredi nje izkopal vodnjak. Okrog vodnjaka je postavil šotorišče za svoje pastirje. Ker so pastirji govedo vsak dan gnali do reke Niger na napajališča, je ob vodnjaku pustil »varuhinjo vodnjaka« ali *tinabutut*. Sčasoma je tu zraslo mesto in iz besede *tinabutut* je nastalo njegovo ime Timbuktu.

Mesto ni bilo izbrano naključno. Ker se tu obrne smer toka reke Niger, se na tem področju srečujejo različna saharska in podsaharska plemena Songai, Wangara, Fulanii, Tuaregi in Arabci. Tako je postal Timbuktu tudi pomembna trgovska postojanka. Z juga prihaja zlato, s severozahoda pride sol, čez Saharo pa tudi znanje in nove ideje. Tukaj se izdelki s kamel pretovarjajo na čolne in obratno. Tukaj se srečata Zahodna in Severna Afrika. Imashagan je bil res moder državnik!

Knjige vrednejše od soli

S trgovskimi karavanami so začeli v Timbuktu prihajati črnski učenjaki in veletrgovci. Srečevali so se z arabskimi učenjaki in trgovci. Ob soli iz slanih rudnikov Tegaza in zlato iz Boura in Banbuka so kmalu začeli izmenjevati tudi znanje in ideje. Kmalu so prišle v Timbuktu tudi knjige! In kaj hitro so v Timbuktu nastale šole in celo arabska muslimanska univerza. Ker so ljudje želeli tukaj le trgovati, je nastalo prvo dolgo obdobje miru, ki je dvignilo ugled Timbuktuja. V Zahodni Afriki je bilo mesto dolga stoletja središče mogočnega trgovskega imperija Tuaregov in zakladnica znanja tega dela. Kot je zapisal zgodovinar dr. Molefi Asante v knjigi Klasična Afrika:

»Afričani ljubijo znanje, literaturo in učenje, ki je sedaj povečini prekrito z islamom. A njihova strast do vsega tega se ni nikoli polegla. Kakor je veljalo za obdobje zgodnjih egiptovskih kraljestev, je veljalo tudi za čase do vladavine Askia Mohammeda. Leo Africanus iz XVI. stoletja je zapisal, da mnogi sodniki, doktorji in kleriki v Timbuktuju prejemajo dobro plačo kralja Askia iz kraljestva Songai. Ta kralj zelo ceni učenjake. Zato je tukaj neverjetno povpraševanje po knjigah. S knjigami se zasluži bolje, kakor s prodajo soli.«

Tuareg na kameli. Zaradi zaščite pred peskom si zakrivajo obraz. Tkanina je barvana z indigom, zato jim znoj in sončni žarki barvo prenesejo na kožo. Nekateri jim zato pravijo »plavi možje«. Nihče ne pozna Sahare bolje kakor oni.

Po smrti Imashagana je nastalo krajše nemirno obdobje, ko je področje južno od Nigra zavzel kralj Sosso iz Gane. Mnogo učenjakov iz mesta Walata je v strahu za lastno življenje pobegnilo v Timbuktu. Toda priliv novih idej je samo pospešil razvoj znanosti v mestu. Ob koncu XII. stoletja je imel Timbuktu že tri univerze in 180 šol korana. Ne samo, da so knjige prihajale v mesto, tudi v samem mestu so nastajale knjige in so jih nosili na vse strani sveta. V mestu so nastale številne prepisovalnice knjig in njihovo število je enormno naraslo. O tem govori tudi ta zgodba. Učenjak Ahmad Baba je bil zaradi nemoralnega vedenja prisiljen zapustiti Timbuktu. V svojem pismu prijatelju je potožil, da so mu ob izgonu zasegli knjižnico, ki je obsegala več kakor 1.600 knjig. Ob tem je pripomnil, da je njegova knjižnica ena izmed bolj skromnih.

Leta 1325 je mesto zavzel Kan Kan Mussa (Mansa Mussa 1307-1332), kralj Malija, ki ga je pritegnilo neznansko bogastvo in nakopičeno znanje. Kot vsak dober musliman, je odšel na romanje v Meko, a nazaj ni prišel praznih rok. S seboj je pripeljal egiptovskega arhitekta Abu Es Haq Es Sahelija, ki mu je plačal z 200 kg zlata, da je zgradil mošejo Jingaray Ber. A še bolj se je proslavil, ko je iz lesa in peska zgradil mošejo Djenné in kraljevo palačo Madugu.

Nakopičeno znanje je Musso zelo prevzelo. Prenehal je z zavojevanji in se posvetil izobraževanju. Iz arabskih dežel je pričel vabiti pomembne učenjake. Tako je takrat največji arabski učenjak Abd Arahman Atimmi, čeprav nerad, prišel v Timbuktu. Mussa, ga je prepričal tako, da mu je plačal transport čez Saharo za vse njegove znanstvene aparate in naprave, pa tudi za pohištvo in osebne predmete.

Mussa je predvsem znan po opisanem romanju v Meko, ki ga je opravil leta 1326. S seboj je vodil 60.000 romarjev. Vsak je nosil po 3 kilograme zlata. Skupaj so v Meko prinesli 180 ton zlata (Obča zgodovina Afrike, del IV, strani 197-200, UNESCO). Med potjo so se ustavili v Egiptu. Egipčanska valuta je v trenutku izgubila vso vrednost. Država Mali in mesto Timbuktu pa sta se znašla na vseh zemljevidih iz XIV. stoletja.

Manuskript iz Timbuktuja, napisan okrog leta 1500, ki je astronomsko-matematični priročnik. Ta dva, močno poškodovana lista prikazujeta razpravo o nebesnih telesih, o njihovih potovanjih čez nebo, o periodah kroženja in izmerjenih oddaljenosti od Zemlje.

Stric morjeplovec

Vendar Mussa ni edini *enfant terrible* v družini. Državo Mali bi sicer moral voditi njegov stric Abu Bakar II. Njega je namreč vedno zanimalo, kaj leži za obzorjem oceana, ki ga vsak večer gleda ob sončnem zahodu. Nekega dne se je končno odločil, da odjadra čez veliko vodo. Pripravil je ladjevje s petimi ladjami in se odrinil z obal Senegala proti zahodu. Ne obstajajo zgodovinski viri, ki bi pojasnili kako velike so bile ladje in koliko je bilo na njih mornarjev. A slabo vreme ga je prisililo, da se je že po nekaj dneh vrnil na obalo. Zdaj je vedel, da bo potovanje daljše in zahtevnejše, kot je prvotno ocenil.

Ekspedicijo je reorganiziral in na krov naložil mnogo več hrane. Ko je v drugo odplul, ga v Afriki nihče več ni videl in tako je postal kralj Mansa Mussa.

Iz sodobnih zgodovinskih raziskav pa je mogoče razbrati, da je Abu Bakarju drugemu vseeno uspeli doseči brazilsko obalo. Namreč, na določenem področju Brazilije obstajajo temnopolti domačini, ki uporabljajo mnogo besed iz jezika mandinka. Tega govorijo na zahodu Afrike, v Senegalu. Ob tem plešejo podobne plese in nekatere legende so sorodne afriškimi. Če vse to drži, je Abu Bakar II odkril Ameriko že stosedemdeset let pred Kolumbom.

Prevratni časi

Leta 1339 je Timbuktu zavzel kralj Mossi. Bil je podkupljiv, naročal je politične uboje in prepustil mesto propadanju. Vendar so nasledniki Mansa Musse iz dinastije Mandinka nekako zadržali mesto kot znanstveno središče in sčasoma zmanjšali vpliv nesposobnega kralja. Mesto je spet zaživelo in v delovalo v miru do leta 1434, ko je prišel tuareški poveljnik Akil Akamalwal in razglasil, da je sedaj mesto njegova last. A na srečo je bil zelo pobožen in je spoštoval *uleme*, učitelje korana. Namestil je svojega prijatelja Mohammeda Naddija iz plamena Sanhaja za guvernerja. Ko je ta umrl, je guvernerstvo predal kar njegovemu najstarejšemu sinu Umarju. A ta je bil nepravičen, podkupljiv in tiranski.

Meščani Timbuktuja so za pomoč prosili Sonija Ali Bera, vladarja sosednje kraljevine Songai. Ta je leta 1464 uspel osvojiti Timbuktu. Odzval se je na prošnjo meščanov, a je imel pri tem svoje načrte. Želel je, da bi pod svojo vladavino zbral vse male države, ki so nastale v dolini reke Niger in ustvaril veliko islamsko državo. Ob tem pa je želel, da bi vsa ta kulturna in jezikovna raznolikost ostala. V teh načrtih je videl Timbuktu kot osrednje znanstveno in versko središče.

Zgodovinar dr. Molefi Asante piše: »Eden od razlogov, da je Sonni Ali Ber uporabil miroljubni pristop je ta, da je želel ohraniti afriško kulturo tega področja. Ohraniti je želel tudi način izobraževanja in stare tradicije. Bil je reformator in ne osvajalec. Zato je s pomembnih položajev odstranil verske učitelje in jih nadomestil z misleci, ki so razumeli afriške tradicije in dušo Afričanov.«

Zdaj se je zgodil nov beg »možganov«, le da v obratni smeri. Verski učitelji so iz Timbuktuja bežali v mesto svojih prednikov v Walato (danes Mavretanija). Tako je moč danes v Mavretaniji najti mnoge knjige in zvitke iz Timbuktuja.

Očeta je po 28 letih in smrti nasledil sin Sonni Baro. Ni bil dolgo na oblasti, saj je njegov general Askia Mohammed leta 1493 izvedel državni udar.

General in reformator

Askia je pozval verske učenjake, da se vrnejo. Povrnili jim je naslove, nazive in denar ter jih v vsem podpiral. Pri vladanju se je v celoti opiral na nauke islama. V času dinastije Askia je Timbuktu dosegel najvišji vrh. Trgovina in znanost sta se vzpenjali in nosila slavo Timbuktuja po vsem svetu. Še danes je moč v knjižnicah in šolah Timbuktuja najti zapise Askie Mohammeda o tem, kako voditi državo, politiko in gospodarstvo. V tem času ni pobiral davkov, temveč samo trošarine na izdelke, ki so jih na svojih plečih prinesle kamele čez puščavo. On in njegovi nasledniki so ohranili mir na tem področju skoraj sto let.

Potem so leta 1591 pridrveli maroški osvajalci. Njih knjige in zvitki sploh niso zanimali. Iskali so le zlato in druge dragocenosti. Oplenili in požgali so mesto. Še posebej so jim bile všeč knjižnice, saj je bilo papir tako enostavno zažgati in je gorel z lepim plamenom. Seveda so učenjaki branili svoje dragocenosti in so jih mnogo pobili. Ostale so odpeljali s seboj v Fes in Marakeš. Med njimi tudi takrat največjega Ahmed Babo Es Sudane, kar pomeni Ahmed Babo, *črni*.

Učenjaki iz Timbuktuja so bili resnicoljubni, predani in se niso bali ničesar, razen boga. Ostal nam je zapis ujetega Mohammeda Bagayonge, ki je skušal v pogajanjih z maroškim pašo Mahmudom izboriti boljše pogoje za svoje kolege. Rekel mu je: »Raje si pustim odsekati roko v ramenu kakor, da bi podpisal lažno pričanje!« In zares – odsekali so mu roko v ramenu. Tako je na stotine zapisov iz Timbuktuja danes najti v Fesu in Marakešu.

Ali je še kaj ostalo v Timbuktuju?

Leta 1893 je Zahodno Afriko kolonizirala Francija. Dežela Mali je bila pod francosko oblastjo vse do leta 1960. Zato je kar mnogo knjig in zapisov končalo v francoskih muzejih in na njihovih univerzah. Po vseh teh osvajanjih in prisvajanjih se lahko vprašamo, ali je še kaj ostalo v Timbuktuju?

Mošeja Djenné v Timbuktuju, umetnina iz peska in lesa.

Odgovor je, da je vseeno še nekaj ostalo. Če danes slučajni popotnik zaide v nekoč cvetoče znanstveno in trgovsko mesto, najde še vedno mošejo Djenné. Po kramljanju in obveznim pitjem čaja pri katerem od meščanov, ta odpre svojo skromno in neugledno skrinjo v kotu svojega razpadajočega bivališča in s tresočimi rokami obiskovalcu pokaže največjo dragocenost, ki jo ima – knjigo staro več kakor petsto let.